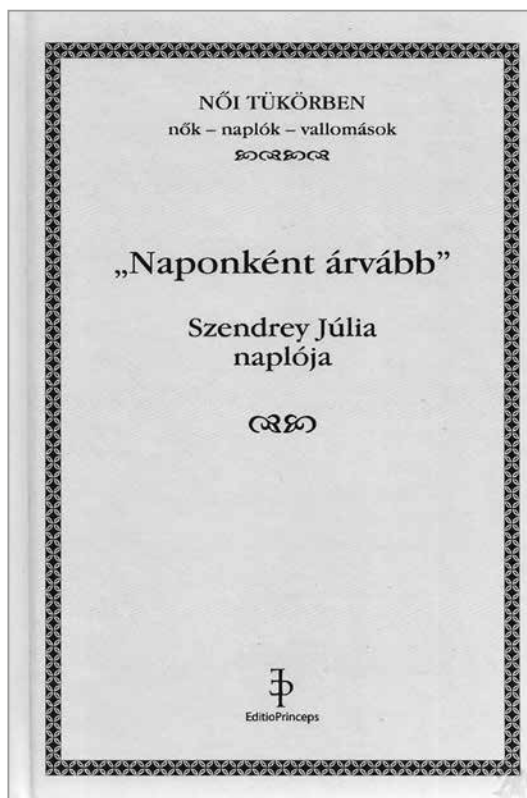

Aki „naponként árvább”

(Szendrey Júlia naplójáról)

Szendrey Júlia egyike az első olyan nőknek, akik nemcsak férjük révén – műszaként, a „feleségek feleségeként”, majd a „nemzet özvegyeként” –, de alkotóként, saját jogukon is helyet vívtak ki maguknak a magyar irodalomban. Versei és elbeszélései mellett többek közt Andersen meséi az ő átültetésében láttak először nyomtatásban napvilágot, s naplójegyzetei ugyancsak értéket képviselnek. Ezért is örömteli, hogy az 1930-as, Mikes Lajos-féle szövegváltozatot követően, „*Naponként árvább*” címmel, újra megjelentette utóbbiakat az EditioPrinceps Könyvkiadó. A kiadó neve ezúttal törekvésükre is utal, hiszen a két, alapos munkát végzett szerkesztő, Ajkay Alinka és Szentés Éva főként az eredeti – az OSZK gyűjteményében található – kéziratok alapján írták át a különböző diárium-részeket, így a korpusz ebben a formában elsőként itt olvasható. Az önmagukban teljes és a töredékes egységekből olyan sajátos szöttes szövődött egybe, melynek mintázata világosan mutatja szerzőjük sokak által (korábban és később is) tévesen megítélt jellemét és sorsának formálódását, míg az esetleges homályosabb pontokon az irodalomtörténész-páros átfogó bevezető dolgozata és a gazdag mellékletanyag segíti az olvasói eligazodást.

Ha Szendrey Júlia életútját szakaszolnunk kellene, akkor élesen elválasztható az „előtt” és a Petőfivel való kapcsolat, illetve a költő halála utáni időszak története, s ennek lenyomata természetesen a naplójegyzetekben is megjelenik. Ezzel nyilvánvalóan nem azt akarjuk mondani, hogy a textus egésze vagy annak bizonyos passzusai *csak* Petőfi miatt lennének érdekesek, sőt, hogy az asszony sorsátörténetét *csak* az első férjhez viszonyítva lehet vizsgálni, hiszen itt *ő* a fontos, róla van szó, viszont tény, hogy úgy önmaga, mint a nemzet közössége hosszú ideig a költő jegyeseként, feleségeként, majd özvegyeként pozícionálta Júliát. A közvélemény és az irodalom köztársaságának polgárai ráadásul

azt várták el tőle, hogy utóbbi szerepet haláláig fenntartsa, ami nemcsak a korán eltávozott zseni megbecsültségét, de a nők helyzetének akkori megítélését is mutatja. (Utóbbi tekintetében elég, ha Madách 1864-es akadémiai székfoglalóját, *A nőről, különösen esztétikai szempontból* említjük.) Ő azonban ki mert törni – és ez erejét, bátorságát tükrözi – a ketrecből, amibe be szertették volna kényszeríteni, és ha második házasságában nem is, végül gyermekeiben megtalálta a boldogságot.

Ám bizonyára minden másként történik, ha Petőfi nem esik el a segesvári csatában és együtt élék le életüket, csak hát az irodalommal ellentétben az életben nincsen ha. Mindenesetre a napló még az „előtt” hónapjainak bejegyzései-vel kezdődik – jellemző, hogy ezt a részt maguk

a szerkesztők is *A leánykori naplónak* keresztelték el. Az 1846 februárjától 1847 júliusának elejéig terjedő időszakhoz kapcsolódó írások Erdődön születtek – ahol Szendreyék –, illetve Nagykarolyban – ahol legjobb barátjáné, Térey Mari lakott, akinél gyakran időzött hosszabban is. A két leány közötti bizalmas kapcsolatot jelzi, hogy ő az, akivel legbensőbb titkait, kétségeit, lelki vívódását megosztotta (maga az anyag is egy neki küldött levél kivonatával kezdődik), sőt, 1846 szeptemberében ugyancsak Thézi révén ismerkedett meg későbbi férjével. A bejegyzésekből nyilvánvalóvá válik Júlia néhány olvasmányélménye is, hiszen amit ezekből fontosnak vélt, vagy saját sorsára vonatkoztathatónak, rendre leírta (így például Bulwer *A Rajna zarándokainak* egy rövid részletét, a cselekvő és a lelki élet kettősségéről). Látható, hogy önmagát is a „szíve élete” alapján határozta meg, hogy – mint az ő életkorában mindenki – mennyire vágyott az első, az igazi nagy szerelemre, a majdani házi boldogságra, miként tervezte a feleség-szerepet. Bizonytalansága utóbbival kapcsolatban azonban mindvégig fennáll: vajon meg tudja-e ő ezt adni a társául lett férfinak, nem szeret-e ki az idejekorán belőle? A napló lapjain – lelke tükrében – szépségesen bontakozik ki a megtalált Másik, a Petőfi iránt feltáplált érzelmek virága. Ahogy az ő-ből Ő lesz, úgy válik a fészőlő bimbóból teljes pompában nyíló növény. S a kis- és nagybetűt illetően egy irodalomtörténeti adalék: a „tenger keserűség”, a közérjük álló szülői szigor szakában, mikor lassulnak a levelek, mikor hírt vesz a „Priell Nelli”-ügynek (az esetet december 8-án, ráadásul Nagykarolyban jegyzi le), és Chopin etűdjei adnak balzsamozó fájdalomt, megjelenik egy másik kis ő is – a zord atya által kérőként szívesebben látott Uray Endre alszolgabíró. Ám róla, hozzá nem olvashatunk olyan rajongó sorokat, mint a távoli kedvesnek szántak (1847. február 8-án kelt): „Oh lásd, így szeretlek én, mint lelkem mennyországot, szeretlek, mint földi üdvösségem teremőjét. Ha téged nem bírhatnák, elsötétülne életem, de rémes éjjelét nem vigasztalhatnák csillagok, hanem a fájdalom tépné szét szívemet, és szabadulérti könnyölgésem az átok visszapatlanó szavai lennének. Most tudod, mennyire szeretlek! Tudod, mennyire bírod szívem minden érzeményét, lelkem minden gondolatát.”

Aztán bő három hónappal később a vágyott beteljesülés:

„Május 27.

kezdődött a boldogság, melly ismét jóvá tenné egy élet keserűségét. E napon együtt voltunk!... e nap óta vagyok Petőfi jegyese, s e nap óta szeretem őt jobban mint mindent a világon. Mit tettem és mondtam e napon azt nem tudom, csak annyit hogy az felér eddigi életem minden napjaival.”

A költő eztán csak *Sándorom* néven szerepel a bejegyzésekben, melyek a „boldogság özöné”-nek pillanatait rögzítik és a szeptemberi esküvőig tartó időt kísérik gyorsabb múlásra bírni. Nagyon beszédes viszont az utolsó, július 4-i szöveg, benne Júlia álmának leírásával. A bővebb, akár analitikus elemzést érdemlő írás szerint közösen siettek fel egy hegyre, mégis el-elszakítva egymástól, csak a csúcson tudtak találkozni, majd a völgyben a férfi által font koszorú fonynyadó virágai égették meg őt, s ragyogtak fel sugárkoronaként társán, mégis halotti sápadtságú volt annak arca, amire hiába szeretett volna, nem csókolhatta az „élet pírját”.

Az 1847. szeptember 22-től december közepéig keltezett költői napló az asszonylét kezdetének élményeit mutatja be, hangulatait festi. A Teleki-kastélyban töltött mézeshetek boldogságába, édes örömeibe – mintha csak a baljós álom nyomná rá bélyegét – „sötét hollók” szárnycsapása, a jövő bizonytalansága vegyül. Még a leánykori jegyzetknél is jobban kezdi foglalkoztatni Júliát az elmúlás, az enyészet – szintén érdekes kísérlet lehet ennek összevetése Petőfi itt fogant verseinek világával (*Beszél a fákkal a bús őszi szél...; Szeptember végén; A szerelem országa; A koldús sírja; stb.*). Úgy tűnik, a két, szépségre olyan szomjasan vágyó ember kedélye egyszerre borult el a vegetáció pusztulásának, a természet lecsupaszodásának látványától – az október eleji szövegekből érzékletesen bomlik ki mindez. De még a nyári „csillagfutás” emléke által kiváltott, ugyancsak előremutató, elégikus elmélkedést is ellenpontozza egy-egy maradandó nyomot hagyó, fontos esemény. Az egység zárlatában ilyen a december 13-i, Pestről Vác(z)ra tett „gőzkocsi”-út leírása, öt nappal későbből. A jegyzet azért is említésre méltó, hiszen a személyességen túl, eredendő alkotói tehetségről árulkodik, akár tárcaként is megállta volna a helyét bármelyik korabeli lapban. Arról nem is beszélve, hogy a közös élményt Petőfi részéről megörökítő, lelkes *Vasúton* mellett, ez a szöveg is úttörő szerepű a kapcsolódó

irodalom történetében. Az írás egy kedves epizódot is felvillant, ami Hrúz Mária meleg anyai szeretetének ékes bizonyítéka: az asszony fia első párnáját egy szalmaszék fölé varrta és ezt ajándékozta menyének.

Az *erdői napló* már a szabadságharc idején született, első bejegyzése 1848. szeptember 30-án kelt. A Zoltánnal várandós Júlia ekkor szüleinél tartózkodott, a költő pedig visszautazott Pestre, hogy beálljon a nemzeti hadseregbe. A nyitó jegyzetből kiderül: a diárium Petőfi „óhajtása” volt, hogy megtudja majd belőle, mivel töltötte idejét távolléte alatt felesége. Kezdetben rendszeres, majd elhaló írásaiban a fájdalom, bánat és aggodalom szavai csendülnek, sőt, a féltékenység is. Utóbbit a közelgő anyaság tudata hessenti el, ám a pesszimista hang talán még a korábbiaknál is erősebb, nem beszélve a zárlat újabb halál-képéről (október 15.):

„Szünetlen dolgozom, pedig azt, minél kedvesebbet asszony nem dolgozhatnak: első, még születendő gyermekem kis parányi ruhácskáit varrogatom. Millyen gyönyörűség volna ezt Sándorom mellett dolgozhatni és most olyan szomorúan végzem a foglalatosságot, mintha szemfedőt varrnék. Isten őrizz, őrizz!...”

Az utolsó bejegyzés – mely kötetben itt szerepel először – közel fél esztendővel későbbi, ekkor már a kisfiú is több mint négy hónapos volt, mégsem róla szól, hanem kevésbé sikerült „szépírói kísérlet”, a szerző érzelmeinek tájra vetítése, a múlt elsíratása.

Megidézett, tomboló vihara, mintha csak felvezetné *A kolozsvári napló* levert szabadságharc utáni szövegeit. Júlia fiával még augusztusban menekült a városba, a közeledő orosz hadsereg elől, s 1850 februárjáig itt töltötték az időt, várva a híreket a fehéregyházi csatatéren három hónapja eltűnt férjéről. Közben nemcsak az aradi vértanúk kivégzéséről értesült, de az év folyamán a családban történt halálesetekről is: anyósa és apósa mellett édesanyja elvesztéséről. „Ez így megy: sír sír fölött, halott halott fölött, enyészet enyészet fölött...” – írta szomorúan november 8-án. A bizonytalanság miatti elkeseledésében az egyik pillanatban még gyermekét hátrahagyva indulni akar életpárját (vagy legalább a sírját) megkeresni, míg a másokban visszaretenti annak lehetősége, hogy távolléte alatt a Másik hazatérhet, hogy ő hal meg idegenben és emiatt szakadnak el örökre. Ezzel együtt elsiratja saját sorsát, ifjúságát, tünt boldogságát is,

félfel, hogy a rászakadt nagy magányt nem sokáig bírja elviselni. A záró bejegyzés a kolozsváriaknál hónapokkal később, 1850. március 25-én fogant, már Erdődön, ahova azért ment, hogy megözvegyült apját próbálja támogatni, hogy az egykori meleg fészekben rejtse el bánatát. Ám Szendrey Ignáctól nem kapott vigasztalást, csak szemrehányást és újabb tüskét: a csapodár természetű költő talán azért nem ad hírt magáról, mert meguntta asszonyát és helyette mással éli világát. Nem véletlen, hogy Júlia röviddel ezután egyedül Pestre utazott, azt remélve, hogy ott könnyebben szerez értesüléseket Petőfiről.

Az 1850-es esztendő ezzel együtt döntő változásokat hozott a fiatal nő életében. Miután a keresés végképp kudarcot vallott és Júliának szembesülnie kellett azzal, hogy elvesztette férjét, elhatározta, hogy – amint a *Töredékek* egyikében írja – az „életöszton (...) az első alap, mellyre jövődöm épülni fog”. Már azalatt a néhány hónap alatt, míg Garay Jánoséknál lakott, körbeudvarolták a pesti ifjak, köztük az Erdélyből érkezett, rendkívül törekvő Gyulai Pál (ő végül, ha nem is utóda, legalább kései sógora lett a nemzet költőjének, hiszen az asszony hűgát, Szendrey Máriát vette feleségül). Hamarosan pedig az keltett általános megdöbbenést és felzúdulást, hogy Petőfi neje még a gyászév letelte előtt férjhez ment Horvát Árpádhoz, az egyetem oklevél- és címertan tanárához. Ezt a jelentős mértékben kényszerűség is szülte lépést általánosan kegyeletsértésnek, a költő emléke elárulásának tartották – Arany János „nászajándéka” például *A honvéd özvegye* című, elnyújtott szemrehányás lett (jóllehet volt benne annyi tapintat, hogy a vers csak halála után jelent meg). Júlia érdeke, az ő nézőpontja, hogy életét maga éli és így egyedül neki van joga döntenie róla, a közvéleményt, Petőfi egykori barátait, tisztelőit nem érdekelte ítéletük meghozatalában. A megbélyegzettségben a változást a házaspár gyermekeinek születése (Attila 1851-ben, Árpád 1855-ben, a korán eltávozott Viola 1857-ben, 1859-ben Ilonka – velük együtt a leszármazottak képe is szerepel a kötet gondosan válogatott fotómellékletében) mellett az hozta, hogy Zoltánt is közösen nevelték, illetve, hogy az asszony szépírói és fordítói munkája kedvező fogadtatásra talált, úgy a szerkesztők, mint az olvasók részéről.

Naplójának következő bejegyzései 1854-ből származnak. Két, október elején kelt, sokat javított levele zaklatott lelkiállapotáról tanús-

codik, aminek a fentiekén túl, talán a házasság problémái is okai. Ezt erősíti meg a *Négyoldalas töredék* egyik idézete, Júlia kedves szerzőjétől, George Sandtól (akivel azonosulva, néhol maga is György néven szignálta szövegeit): „Szükséges-e hogy egyetlen napsugár se hasson hozzánk, hogy jégfalaink épségben maradjanak?” A *Tűnődések* darabjai pedig azt mutatják, hogy mennyire fontosnak tartotta – példaképéhez, vagy az ugyancsak kedvelt Boz-hoz (Dickens) hasonlóan – másokkal is megosztani érzéseit, gondolatait, ha „mit írnék (...) más szívekben is visszhangzanék, hogy nem csupán szavakat, de eszméket írna le tollam, érzelmeiket festene, nem csak a szemnek tetsző tarka színekkel, de a szívekre jóltevőleg ható melegséggel”. Ám nem feledheti, hogy ő nem szentelheti egészen az irodalomnak életét, hiszen anyaként, feleségként és háziasszonyként más jellegű feladatai is vannak. A helyzet nagy ellentmondása, hogy különösen a második, hosszabb, november 28-i jegyzetet stílusa, világosan végigvezetett gondolatmenete Júlia egyik legjobb itteni írásává teszi. Ez az őszinte vallomás valódi irodalmi értékkel bír, sokkal inkább, mint a megelőző (*Egy száműzött gondolat töredékei*) és a későbbi (akár a *Teljesült vágy*, akár *[A gyáva férfi]*), szándékoltabb tollfutatok.

A korábbi kiadást szerkesztő Mikes Lajos joggal tartotta „a levelesláda egyik legérdekesebb kéziratának” az *Erdőd* című, hosszabb szöveget, melynek keletkezését 1856-58-ra tette. A pontos dátum ismerete nélkül csak azt mondhatjuk, hogy ebben az időszakban veszítette el Júlia kisleányát, ekkor jelent meg fiacskáiról szóló, *Három rózsabimbó* című verse (amit éppen Vahot Imre közölt a Napkeletben), majd kötetben Andersen meséinek fordítása is. Nem véletlen tehát újra feltámadó nosztalgiája saját ifjúságának kisvilága iránt. S a táj szépségével együtt megidézi annak alakját is, aki miatt az számára oly drágává vált: a „felhőkben lakó királyi sást”, „kinek egyetlen tekintete, egyetlen futó érintése elég volt arra, hogy előttem szent ereklyévé tegyen mindent, mi őt környezé”. Emellett pedig feleleveníti különös találkozását itt egy zenélő koldussal – a ténnyel Goethe nyomán fogant leírás olyan, mintha nőisége jelképes elsiratása lenne. Már ebből is látszik, milyen igaztalanul vádolták, és mennyire boldogtalan volt második házasságában...

Az utolsó évtizedből nem maradt fenn naplójegyzet, ezt a hiátust a könyvben a búcsúlevelek pótolják. Halálos ágyán ekkor már szintén Pesten élő édesapjának tett hosszú vallomást Júlia, melyben őszintén feltárja, hogy milyen sokat szenvedett férje mellett és megbocsátást kér azért, hogy ahhoz köti maradék életét, aki önzetlenül ápolta és mindvégig támogatta nehéz helyzetében, s amiért ennek érdekében katolikusból kálvinistává kell válnia. A Horvát Árpádnak küldött végső üzenetből a Szendrey Ignácnak írtak egész háttere kibontakozik: azért jutott köztük kenyértörésig a dolog, mert a férfi csupán szexuális tárgyként, kéjvágyának kötelességszerű kielégítőjeként tekintett feleségére. Mint írja: „ne háborgassa meg (...) álmomat az, ki életemben nem tudott és nem is akart volna mást tekinteni bennem mint *csak* buja állati szenvedélye *köteles* megosztóját. – Minden lépés, melyet *ez* ember tenne síromhoz, oly fájdalmat okozna poraimnak, mint minő undort éreztem iránta *attól a perctől kezdve*, mikor levetkőzve magából az *embert*, teljes állatóságában tűnt fel előttem”. Mindössze gyermekei érdekét nézte, mikor nem lépett ki hamarabb e méltatlan és minden jóérzésű nő számára megalázó kapcsolatból. Júlia szavait már nem tudta lejegyezni, azt az apjának említett Tóth József tette meg, az egyetlen, aki haláláig vele volt és teljesítette végakarátát. Az ifjú tanító mellékelt kísérőlevelében elküldte Horvátnak az asszony évek óta nem hordott gyűrűjét és felszólította rá: „hogy most, midőn már ama szerencsétlen nő semmiféle vád ellen magát védeni nem tudja: szűnjék meg ön Öt bántalmazni, gyanúsítani, mert ellenkező esetben, naplójának közzétételével fogok Neki Ön ellen igazságot szolgáltatni”. A botrány természetesen elmaradt, a mindössze harminckilenc évesen, méhrákban elhunyt asszonynak talán az szolgálhatott volna végső elégtételül, ha szeretett Sándora mellett helyezik végső nyugalomra – az ismert okokból ez csak részben valósult meg, ma Zoltán fia, illetve a költő szülei és öccse társaságában alusza álmát a Fiumei úti temetőben, ám a síron az örök összetartozást hirdeti a felirat: *Petőfiné Szendrey Júlia*.

Horvátal kapcsolatban igazságot szolgáltatott végül annyiszor megalázott feleségének a sors: új, jóval fiatalabb neje, Willingsdorfer Antónia cukrászlány elvetette magát az idősödő férfival, anélkül, hogy közel engedte volna ma-

gához, sőt, folyamatosan csalta kétes hírű szeretőjével. Az utókor sokszor elferdített Júlia-képet pedig a „nemeziszhez” hasonló következetességgel teszi helyre Ajkay Alinka és Szentes Éva kiváló munkája, a „*Naponként árvább*” című kötet. Alaposságuknak köszönhetően figyelmük arra is kiterjed, hogy felidézzék a két, akkor tízes évei elején járó fiú, a később szintén verselő Attila és Árpád 1865-ben írt levelét a „Költőnő és Gazdasszony” édesanyáéhoz. Ennek zárlatában olvashatjuk: „Született Keszthelyen, Zalamegyében. Ha nőket is választanának követnek, ő lenne ott a követ az bizonyos.” Számunkra, földijeinek Szendrey Júlia mindörökre az marad: zalai követe a szabadságnak, szeretetnek, az egyetemes magyar irodalomnak.

(Editio Princeps Könyvkiadó, 2016)

